

quesens (segle XVI). Edició a cura de ... València: Universitat de València (Fonts Històriques Valencianes, 13). 453 p.

Els epistolaris editats per Eulàlia de Ahumada Batlle constitueixen una font excepcional. L'editora ha aplegat, en un mateix volum, les 226 cartes que es conserven d'Hipòlita Roís de Liori (v. 1479-1546) i de la seva filla Estefania de Requesens (v. 1504-1549), dues figures de la noblesa valenciana i catalana que, des del segon pla que els correspongué, com a filles, esposes, mares i vídues, van viure de molt a prop els principals esdeveniments de l'època, i ho van fer des d'una triple perspectiva geogràfica: Barcelona, residència familiar; València, on tenien arrels i importants interessos; i la cort, especialment a Madrid o a Valladolid, on promocionaren Juan de Zúñiga i Lluís de Requesens —espòs i fill primogènit d'Estefania, respectivament—. L'aplec es completa amb l'edició, en forma d'apèndix, de vuit cartes relacionades amb dos personatges clau en la vida cultural i política valenciana d'aleshores: l'historiador i teòleg Pere Antoni Beuter i el jurat en cap de la ciutat de València Benet Honorat Joan.

Coneixem ja la riquesa documental dels epistolaris de la família Requesens i Zúñiga, conservats a Barcelona per decisió personal de Lluís i avui custodiats al centre Borja de Sant Cugat del Vallès, per les generoses edicions que en feren Josep M. March,¹ Maite Guisado² i Max Cahner.³ Ara, Eulàlia Ahumada presenta en un mateix volum les cartes d'Hipòlita i d'Estefania, mare i filla. I ho fa en una edició crítica, acompanyada de notes de context i d'un estudi introductor de gran interès, que complementa amb diversos quadres genealògics. L'epistolari, editat en la col·lecció de referència *Fonts Històriques Valencianes*, s'inicia el 1522 i es clou el 1545, i es caracteritza per una notable continuïtat, fet que permet resseguir, gairebé dia a dia, els fets, els entorns i els pensaments de les dues dames. L'editora ha optat per presentar de manera separada les cartes familiars i les cartes de negocis, la qual cosa permet una lectura independent d'un i altre àmbit segons els interessos i les curiositats del lector.

1. Josep M. MARCH: *Niñez y juventud de Felipe II. Documentos inéditos sobre su educación civil, literaria y religiosa y su iniciación al gobierno (1527-1547)*. Madrid, 1941, 2 vols.

2. Maite GUIADO: *Cartes íntimes d'una dama catalana del s. XVI. Epistolari a la seva mare la comtesa de Palamós*. Barcelona, 1988.

3. Max CAHNER: *Epistolari del Renaixement*. València, 1977, II, p. 7-68.

Si disposar d'una correspondència continuada tan prolongada en el temps consisteix ja un autèntica excepció, per al segle XVI, encara ho són més altres trets que caracteritzen aquest recull. D'una banda, es tracta d'epistolaris escrits per dones, un fet realment infreqüent en l'Europa de l'època; els episodis grans i petits que relaten són vistos, doncs, des d'una òptica femenina, com ja va destacar Maite Guisado per a les cartes d'Estefania. D'altra banda, mitjançant aquest filtre femení, la correspondència permet observar des d'una perspectiva nova el procés d'ascens d'una família aristocràtica catalana durant el regnat de l'emperador Carles V —i intuir alguns dels elements centrals de la relació, no sempre idíl·lica, entre Catalunya i la monarquia composta del primer Àustria—. Finalment, les mateixes característiques del gènere epistolar privat permeten aprofundir en les formes i usos lingüístics de l'època —en destaquen les formes col·loquials i l'ús de frases fetes—, que mereixerien un estudi filològic acurat.

Fins al 1534, la vida quotidiana d'Hipòlita —«la trista comtessa de Palamós», com signa les seves cartes, per la seva condició de vídua— i d'Estefania es mou a cavall dels seus dominis feudals, al Principat i al Regne de València, i de les cases senyoriales, a Barcelona i la capital del regne. A partir d'aquella data, el trasllat de la família Zúñiga i Requesens a la cort obre una nova perspectiva. Les cartes són farcides de detalls sobre la salut familiar, l'educació dels fills, els nombrosos embarrassos d'Estefania —que va tenir onze infants, quatre dels quals la sobrevisqueren— i altres noves de caràcter familiar; però també sobre la tria i les tribulacions que causa el servei domèstic i, molt especialment, sobre el control i l'engrandiment del patrimoni.

Mitjançant Hipòlita i Estefania resseguim la infantesa i la preadolescència de Lluís de Requesens i de Zúñiga, el futur heroi de Lepant i governador de Flandes —però també del mateix Felip II, condeixeble i company de jocs de Lluís, com ja va remarcar Josep M. March—. Heus aquí alguns episodis de la seva progressió —i un de ben notable pel que fa a l'etern conflicte entre Catalunya i Castella, vist en clau infantil—: «Lloÿset és así, é-l trobat molt bonico, llaós a Déu, y molt ben criat. Aprèn que és maravel·la»; «no à menester asots ni mala cara»; «ja llig los sants per maravel·la»; «vol ser català, que ja defensa la terra ab los altres pages del príncep que li diuen mal de Catalunya»; «encara lo príncep no comensa a decorar y ell ja sap tots los nominatius de cor»; «des que som así, li parlen muller a gran presa, y no seria mal casament»; després d'una trapelleria protagonitzada pel príncep i alguns dels seus patges: «alcansaren perdó al príncep y feren assotar a tots los altres».

El pas del temps ressegeix el cycle agrícola, amb notícies entrecruades sobre temps atmosfèric i collites. Estefania, des de Barcelona, demana a Hipòlita, que és a València, arbres i aus aleshores encara exòtics o inusuals al Principat. Es descriuen les festes a què assisteixen les dames, en especial els carnestoltes, però també els saraus de la cort («fou una gentil justa y al vespre un sarau, lo millor que jo é vist, de moltes dames y molt ben adresades y de molts grandes y cavallés. Dansaren lo príncep y la infanta per maravel·la. La emperatriz no dansà per amor del seu prenyat. Demà tenim altra festa de una romeria que fan les dames»).

D'ençà que Juan de Zúñiga ha esdevingut preceptor del príncep i conseller, Hipòlita no para de pressionar filla i gendre perquè aquest intervingui davant l'emperador en defensa dels seus interessos i dels seus protegits. La seva constància assoleix, força vegades, l'èxit.

Però la política no s'entreveu en les cartes només a través del joc d'influències. Com un decorat pròxim però deslligat de la seva acció personal, com una mena de paisatge difús, apareixen notícies constants sobre els grans esdeveniments del període: les Germanies de València, les reunions de la Cort general de Catalunya —amb els seus consensos i dissentiments—, el perill corsari, la Reforma protestant, els viatges de l'emperador —i, amb ell, de Juan de Zúñiga— pels territoris imperials, les arribades del tresor americà, els preparatius de l'expedició contra Tunis de 1535, ...

Tots aquests esdeveniments no són vistos de la mateixa manera pels homes i les dones. Així, quan Estefania s'assabenta del nomenament del seu marit com a preceptor del petit Felip, confessa a la seva mare «sentir alegria y tristor»: alegria per raons òbvies, però també tristesa «pel dan que seria per nostra casa l'apsència» freqüent de Juan. Una absència que es materialitza no només durant les llargues estades en els altres territoris de Carles V, sinó també en el dia a dia de la cort. I és

que la vida de conseller àulic devia ser força dura, com confessa Estefania a la seva mare, en una carta datada a Valladolid el març de 1537: don Juan, explica, «està en Consell de l'Estat, y alguns dies yxen-ne molt tart. Y, en veritat, ell està tan ocupat, entre lo tems que à de servir al príncep y lo que posa en los Consells, que per a ninguna cosa que ell vulla li'n resta, y, com Sa Majestat està desocupat, folga tant de charar amb ell que no se'n pot descabullir». Aquesta és probablement l'única crítica, per bé que innocent, a l'emperador que apareix en tota la correspondència.

La tristesa femenina es fa, però, més punyent quan els homes marxen a la guerra. Això és el que s'esdevé en la conquesta de Tunis de 1535 —una empresa de la qual Juan de Zúñiga restà exclòs, amb gran enuig seu, a causa d'un atac de gota—. Escriu Estefania: «La emperatriz està que és la major piatat del món, és-se tant aflaquida que no par persona. Tot lo restant de palàsio està com és raó y tota la cort, axí los que van com los que resten, que par que som al juý final».

D'altra banda, la correspondència se situa en una etapa d'expansió econòmica i de canvis tecnològics, que també afecten la família. Juan de Zúñiga obté el monopoli reial per introduir els molins de cardar draps a Catalunya. Tot seguit la seva sogra, Hipòlita, s'encarrega de construir-ne els primers, a Barcelona i Martorell, amb el suport tècnic d'un mestre de Segòvia; ben aviat rep peticions d'altres municipis i negocia preus amb els paraires que els volen utilitzar. Decididament, gràcies al suport reial, els Zúñiga Requesens consolidaven la seva posició en un context en què les rendes senyorials de la terra tendiren a estancar-se.

És evident que en una ressenya resulta impossible glossar totes les temàtiques tractades en una font d'interès excepcional com la que ens ocupa. Tanmateix, voldríem remarcar que els epistolaris d'Hipòlita Rois de Liori i d'Estefania de Requesens posen de manifest un dels buits més clamorosos de la nostra historiografia moderna: el de l'estudi de la vinculació de les gran famílies de la noblesa catalana amb el projecte imperial de Carles V —i, en definitiva, el de l'articulació del país en la monarquia composta dels primers Àustries—. Figures com Lluís de Requesens, l'almirall de Nàpols i duc de Somma Ferran de Cardona, el duc de Cardona Francesc d'Aragó Folc de Cardona o l'alt funcionari imperial Miquel Mai resten pendants de biografies que aprofundeixin el seu paper àulic i, en sents, la seva relació Catalunya endins. La vinculació d'aquella generació d'aristòcrates catalans amb l'imperi assenyala probablement el punt més dolç de la relació entre el Principat i la nova dinastia. Però la fusió de l'alta noblesa catalana amb els *grandes* castellanoandalusos —que l'enllaç Zúñiga-Requesens ja prefigura— suposà també el seu allunyament físic del país i l'emergència d'unes noves classes dirigents, de tall més pròpiament urbà i mercantil —les mateixes que lideraran les torbacions de la fi del segle XVI i les revolucions de 1640 i de 1705-13—. En el camp de la historiografia moderna catalana, aquests grans esdeveniments han tendit a eclipsar aquells no menys interessants inicis.